„Adat"

R.A.O. - REEKS

ACTUELE ONDERWERPEN UITGEGEVEN DOOR DE AFD. R.A.O VAN DE DIENST VAN DE ADJUDANT-GENERAAL DER KONINKL. LANDMACHT, MINISTERIE VAN OORLOG

6

Adat

de geestelijke erfenis der verre voorouders

Stof: G. L. TICHELMAN, Bureau Algemeene Voorlichting van het Indisch Instituut
Didactische bewerking: I. V. I. O.

In een kampong in de Bataklanden is een jonge Batak geboren. Door het openen van kisten en deuren heeft men de geboorte trachten te vergemakkelijken. Het schijnt dat deze hulpmiddelen geholpen hebben. Een flinke jongen ligt spartelend rond te zien.
De vrouwen van de kampong komen belangstellend naar de nieuwe Batak kijken.
„Wat een lelijk mager kindje!"
Voor een buitenstaander klinkt dat oordeel niet erg vleiend, maar de jonge moeder is er blij mee. Ze heeft niet anders verwacht en zou zich doodongelukkig hebben gevoeld wanneer haar kindje werd geprezen, wanneer gezegd werd, dat het een lieve, mollige baby was.
„Erg vreemd," zult U misschien zeggen; inderdaad krijgt elke Europeaan die nog maar kort in Indonesië vertoeft en in nauw contact komt met de inheemse bevolking, heel wat „vreemde" dingen te zien en te horen. Misschien is het echter juister te zeggen, dat het feiten zijn waar hij zelf vreemd tegenover staat.
Wanneer hem verteld wordt, dat de geesten verzot zijn op mollige kindertjes, klinken de uitlatingen over de jonggeborene hem reeds minder vreemd in de oren.
Door kleinerend over de jonge Batak te spreken, hoopt men de geesten te kunnen misleiden en zijn veiligheid te vergroten.
Trouwens, we behoeven niet zo ver te gaan om iets overeenkomstigs te vinden. Op precies dezelfde wijze en volgens dezelfde gedachte wordt gehandeld ten opzichte van de zuigeling van een Achterhoekse boerin. De geboorte daarvan wordt aangekondigd met de woorden: **„'t Kind is mot slok (zeer zwak), 't eft de klem in de bek, de wieze moer (vroedvrouw) zegt: 't sel wel kapot gaon."**
Uit deze twee eenvoudige voorbeelden zien we reeds, dat, om de daden der mensen naar de juiste waarde te kunnen schatten en om de juiste houding ten opzichte van onze medemensen te kunnen bepalen, we enigermate op de hoogte dienen te zijn van hun zeden en gewoonten.
Dit geldt wel zeer sterk voor Europeanen die met Indonesiërs in aanraking komen, omdat het leven der Indonesiërs ook thans nog voor het overgrote deel wordt bepaald door de oeroude gewoonten, de **adat.**
Daarom willen we na even met het land en het volk van Indonesië kennis gemaakt te hebben, ditmaal iets vertellen over de geestelijke erfenis der verre voorouders van de Indonesische volkeren.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
27173803

Land en volk

Indonesië, de Archipel, Insulinde, de Maleise eilandenwereld of Oost-Indië (opgevat als de vroegere politieke eenheid Nederlands-Oost-Indië) ligt in een gebied dat Austronesië (Zuid-Eilandenrijk) wordt genoemd, tussen de vastelanden Azië en Australië. Het beslaat een oppervlakte van 1.904.000 vierkante kilometer, of, wat U wellicht iets meer zegt, het is bijna zestig maal zo groot als Nederland. Dit geweldige gebied strekt zich uit van west naar oost over een afstand van ruim 5000 km, een afstand gelijkstaand met die van Amsterdam tot aan de Oeral. Van noord naar zuid bedraagt de afstand ruim 2000 km; anders gezegd, een afstand van Amsterdam tot aan Noord-Afrika. Even groot als de oppervlakte van het gebied doet ons het aantal inwoners aan. De bevolking telt ruim zeventig millioen zielen, die over de omstreeks 3000 grote en kleine eilanden verspreid wonen en ongeveer 200 tot 300 verschillende talen spreken. Een grote verscheidenheid dus!

Het volkrijkst zijn de eilanden Java en Madoera, met een zielental van circa 46 millioen, waarvan 31½ millioen Javanen, 10 millioen Soendanezen en 4½ millioen Madoerezen. Uit het feit dat het eiland Java in 1815 slechts ongeveer 4½ millioen inwoners telde, blijkt wel de ontzaglijke bevolkingstoename.

Tot welk ras de volken van de Indische Archipel behoren, is moeilijk aan te geven. Men zou ze kunnen indelen in Indonesiërs en Papoea's, daar laatstgenoemden tot een geheel ander, van de Indonesiërs verschillend ras behoren. De Indonesiërs zelf vormen echter allerminst een afzonderlijk ras. Door de ligging nabij Voor-Indië en China, de oeroude centra van beschaving, aan de grote handelsweg, die Arabië, Perzië en Voor-Indië over zee met China en Japan verbindt, hebben de Indonesische eilanden veel vreemde invloeden ondergaan. (N.B. Vorenstaande beschouwingen zijn van zuiver volkenkundige aard. De thans gebruikelijke benamingen Indonesië en Indonesiërs spruiten

Indonesië over Europa getekend op gelijke schaal. Let op de uitgestrektheid van de afstanden in de Archipel.

voort uit politiek-staatkundige overwegingen).
Vier machten hebben zich in de loop der eeuwen duidelijk afgetekend en zetten nog steeds hun stempel op de gehele Indonesische samenleving: het Heidendom, het Hindoeïsme, de Islam en de Westerse invloed. Reeds vóór onze jaartelling werd de Archipel geregeld bezocht door Chinezen. Sedert 400 na Christus bestond er vrij nauw contact met Voor-Indië en ondergingen de Indonesische volkeren de invloed van de Voor-Indische Hindoe-beschaving. Het Hindoe-Javaanse tijdperk duurde ruim twaalf eeuwen, d.w.z. ruim driekwart van de tijd, waarvan men als eigenlijke geschiedenis van Java kan spreken.
De Islam bereikte Java kort na het begin van de vijftiende eeuw en heeft zich zeer sterk uitgebreid. Van wellicht negentig procent der Indonesische bevolking kan gezegd worden dat hun „kalimat" (geloofsbelijdenis) is samen te vatten in de formule: „Er is géén God dan Allah en Mohammed is de Gezant van Allah." In de zestiende eeuw begonnen de Europese volken de Archipel te bevaren en werden koloniale rijken gesticht. De Europese invloed liet zich vooral de laatste driekwart eeuw gelden.

Land van traditie

Enig overzicht van de verschillende cultuurinvloeden, die de Indonesische volken in de loop der eeuwen hebben ondergaan, is belangrijk voor een goed begrip van de geestelijke erfenis der verre voorouders. Hier moet werkelijk gesproken worden van „verre" voorouders, want steeds weer blijkt, dat de elkaar opvolgende beschavingen de gedachtenwereld der inheemse bevolking niet tot in de grond hebben veranderd. Ondanks de over elkaar schuivende cultuurlagen, zijn overal sporen merkbaar van een oeroude primitieve beschaving, van een vroeger geloof, zelfs wanneer men dat in naam reeds eeuwen niet meer aanhangt. Vele gebruiken blijven daardoor gehandhaafd, ook al is de diepe betekenis die zij eenmaal hadden, volkomen verloren gegaan. Zelfs op Java, waar de gezindheid uitgesproken Mohammedaans is, worden slametans of offermaaltijden aangericht, tot wering van boze geesten en invloeden. Verder worden er bomen, stenen en bronnen vereerd en vele magische handelingen verricht bij gewichtige gebeurtenissen in het leven, zoals geboorte, huwelijk en overlijden, maar vooral ook bij ziekte.

De gehele samenleving krijgt daardoor een sterk behoudend, een conservatief karakter. Gedurende het Nederlandse Bestuur is steeds weer gebleken, dat het onverstandig was nieuwe hervormingen in te voeren, die geen rekening hielden met de oude gebruiken, met de adat. De adat heeft behalve heilzame, dus ook remmende invloed, zoals ook in No. 4 van de R.A.O.-reeks „Rijst" reeds werd betoogd. Begrijpelijk is dan oók, dat vooruitstrevende bewegingen, zoals thans worden aangetroffen, zich keren tegen de adat. Geheel ongewijzigd blijft de adat niet, zoals we in dit boekje later zullen zien.
Deze verandering is echter een uiterst tere kwestie, die het best aan de Indonesiërs zelf kan worden overgelaten. Ingrijpende hervormingen van Nederlandse zijde, die zouden noodzaken tot het breken met al het oude en gewijde, zou

Kinderdraagmand uit Midden-Borneo met afweerfiguren.

(Tekening G. J. Sinia.)

de meest heilloze gevolgen kunnen hebben.

Toch leeft ook heel diep in elke Indonesiër de heimelijke verering voor de man, die de knellende banden der samenlevingsnormen durft los te breken. In de literatuur van het Javaanse volk zijn het telkens weer de avonturiers, wien het geluk toelacht, die de sprookjesprinses huwen en tot groot aanzien komen. Zoals de fabrieksarbeider de eentonigheid van zijn bestaan vaak ontvlucht in de bioscoop en daar deel heeft aan het zenuwprikkelend bestaan van de cowboy en het costuumnaaistertje zich verlustigt in de romantische belevingen harer filmhelden, zo vindt de Oosterling in de sage van de uitbrekende gelukszoeker een compensatie voor de vlakheid en dorheid van zijn keuterboerenbestaan. Ze geeft hem de droom van de mens, die ongebonden door traditie, doet wat hij zelf wil, zijn volgelingen om zich heen verzamelt en een eigen nederzetting met eigen normen sticht.

Juist omdat het dagelijks leven van de Indonesiër in al zijn uitingen zo volkomen door traditie wordt beheerst, kan elke vrijbuiter (kraman) op een bewonderende aanhang rekenen. Hierin moet ook voor een deel de verklaring worden gezocht van het welig opschieten van het bendewezen, wanneer verslapping van het gezag hiertoe de gelegenheid opent.

BESPREEK:

Geef op een kaart enige indruk van de ligging van de Archipel en noem een aantal namen der grootste eilanden. Vertrouw er niet op dat er veel geografische kennis aanwezig is.
Vergelijk de oppervlakte en grootte der bevolking van de Indonesische eilanden met Nederland.
Wijs er op dat ook thans Indonesië is gelegen op een knooppunt van tal van internationale lijnen.
Geef een kort overzicht van de verschillende cultuurinvloeden, die op Indonesië hebben gewerkt. Wijd hierover niet te veel uit. Dit deel dient er uitsluitend toe om het algemene onderwerp in te leiden.
Wijs op de betekenis van de traditie voor de Indonesische maatschappij.
Maak duidelijk dat men bij het nemen van maatregelen de invloed der adat niet uit het oog mag verliezen.

VRAAG:

Wat leert een vergelijking van de bevolkingsdichtheid over de gehele Archipel en Nederland? (Nederland telt thans ruim 9 millioen inwoners).
Welke godsdienst heeft de meeste invloed gehad in Indonesië?
Hebben de verschillende cultuurmachten het denkleven der Indonesiërs tot in de grond gewijzigd?

Voorvaderen in het middelpunt der inheemse samenleving

Een der opvallendste kenmerken der inheemse samenleving is de eerbiedige verering der voorvaderen, die berust op het geloof aan een voortbestaan der ziel. De voorvaderen waren het die de adat instelden; zij letten op de handhaving daarvan. Het veronachtzamen van de adat zou hun gramschap opwekken, met alle fatale gevolgen voor de gehele gemeenschap, zoals epidemieën verzengende droogte, watersnood, vulcanische uitbarstingen, misoogst of runderpest. Deze voorvaderverering staat in het middelpunt en bindt de mensen. Alles wat men bezit, is van de voorouders afkomstig. Men dient daarin zo min mogelijk veranderingen aan te brengen, zowel bijvoorbeeld in wapens en huisraad als ook in zeden en gebruiken. De nakomelingen hebben tot plicht zowel de stoffelijke als de onstoffelijke nalatenschap te bewaren en te beheren. De voorouders — zo redeneert de inheemse bevolking — zetten hun bestaan in ons voort, gelijk onze nazaten op hun beurt het vervolg op ons leven vormen. Laat daarom hun en ons bestaan zich ongewijzigd voortzetten en alles blijven zoals het is. Alle verandering levert gevaar voor ons op. De eerbied voor de traditie en het grote conservatisme valt hieruit gemakkelijk te verklaren. In en door de voorouders heerst het verleden vrijwel onbeperkt.
De nakomelingen vormen met de vele voorvaderen één grote gemeenschap, waarbinnen men zich veilig en behagelijk voelt.

„Levende" voorouders

Het leven in het zieleland is een voortzetting van het leven op aarde. Dezelfde aardse verhoudingen bestaan in het hiernamaals. De voorouderfiguur is ook geheel ingelijfd in de gemeenschap der levenden, in de kring van het alledaagse. Men spreekt tot de voorvader, zet hem spijzen voor, vraagt om raad

Een der vele voorouderbeelden van het eiland Nias.

(Fotocollectie G. L. Tichelman.)

en bijstand en dat niet als tot een godheid, doch als tot een levend lid van de groep. De voorvader is een trouw waker over zijn nakomelingen; hij beveiligt ze tegen boze invloeden. Men dient de doden daarom eer te bewijzen, vooral omdat zij ook vergelding kunnen uitoefenen, zelfs wanneer men onbewust zondigt of zich jegens hen misdraagt. Voor dit misnoegen der doden is men veelal meer beangst dan voor de dood, want sterven is eigenlijk niet veel anders dan overgaan in het rijk der voorouders. Als schimmen leven de afgestorvenen mede, wakend voor de instandhouding der oude zeden en gebruiken. De zielen der doden kunnen — weliswaar onzichtbaar — temidden der levenden plaats nemen. Daarom heeft men op Nias stenen gestoelten, waarop het rechtsprekend hoofd of de priester gezeten is en de mannen vergaderen, zichtbaren en onzichtbaren, en waar men geleid wordt door de wijsheid der voorvaderen en gesterkt door hun zegen. Onder de zetels of in een uitgespaarde holte van de zetelrug worden de schedels der voorouders bewaard.

Voorvaderbeelden

De voorvaderfiguur wordt veelal afgebeeld als een hurkende gestalte. Wij vinden hem nog terug in het heft van de Javaanse kris, dat in de loop der eeuwen echter zo ingrijpend is veranderd, dat men de menschelijke figuur er nauwelijks meer uit kan halen. Op sommige gevesten komen de benen van de hurkende figuur nog duidelijk uit. Het krislemmet is de „naga", de draak, die het kwade voorstelt. De voorvader die de draak bevecht is het zinnebeeld van voorname afkomst, waardoor de Javaanse kris meer pronk- en staatsiewapen, dan aanvalswapen is.

De voorvadergestalte is in de grond der zaak geen afbeelding, maar de met bijzondere krachten uitgeruste voorvader zelf, die bescherming verleent tegen rampspoeden en gevaren van allerlei aard. Dit is wel nodig, want de primitieve mens voelt zich aan alle kanten bedreigd en heeft beschutting nodig tegen zijn vijanden, tegen ziekte, tegen onheilen van vuur, water en misgewas.
Wanneer een koppensneller der Toradjalanden iemand een geduchte houw had toegebracht, heette het dat de voorvader die achter hem stond, deze „bij uitstek goede daad" had verricht.
Het zieleschip dat de overledene in het dodenland brengt en de tocht

BESPREEK:

Bespreek de plaats der voorvaderen in de inheemse samenleving.
Maak het verbond tussen voorouderverering en sterke traditie duidelijk.
Verklaar waarom men kan spreken van „levende voorouders".

VRAAG:

Hoe kan de voorouderverering het behoudend karakter der Indonesische maatschappij versterken?
Heeft de sterke traditie een voordelige of een nadelige invloed op de Indonesische samenleving?
In welk opzicht kan de voorouderverering bijdragen tot een sterk gemeenschapsgevoel?
Voor de Indonesiërs geldt: de voorouders leven voort. Wat betekent dit?

Het zieleschip, dat de overledenen naar het dodenland brengt.

(Foto archief Indisch Instituut.)

van het dodenschip in het hiernamaals, wordt weergegeven in de Zuid-Sumatraanse weefsels der voorouders, oeroude doeken, die als ceremoniekleden dienst doen om de spijzen bij offermaaltijden toe te dekken, bij vorstelijke bruiloften over het bruidsbed worden gespreid en bij rechtspraak boven de erezetel aan de wand worden bevestigd. Deze voorstelling vertoont zowel overeenkomst met de afbeeldingen van zieleschepen in de schilderingen van Dajaks in het binnenland van Borneo als met de Nieuw-Guinese rotsschilderingen.

Wajang als voorouderverering

In nauw verband met de voorouderverering staat ook de „wajang", het oude schimmenspel dat zo'n grote rol speelt in het gevoelsleven van de Javaan en dan ook in alle lagen der bevolking zeer geliefd is. De Javaan vindt er vooral bevrediging in, omdat de wajang voldoet aan zijn verlangen naar geheimzinnigheid. Men stelle de wajangvoorstelling vooral niet gelijk aan een volksvermaak. Dit spel kan vergeleken worden met een religieuze handeling. Ter verhoging van het magisch effect wordt het spel in de nacht opgevoerd, door de spelleider, de **dalang**, die gewijde taal gebruikt en door gewijde muziek wordt begeleid. De wajangvoorstelling wordt voorafgegaan door een offer aan de geesten, waarbij wierook wordt ontstoken en wordt besloten door een uitdeling van offergaven. De dalang beschrijft de handelingen en lot-

gevallen der voorouders om zo een gunstig effect te veroorzaken op personen, dieren en veldgewassen. Een wajangvoorstelling mag men verder beschouwen als een school in het openbaar voor jong en oud, want het spel onderwijst allen zonder onderscheid, in het gebruik der taal en in de regels der wellevendheid.

Zielevogels

Waar een vooroudercultuur bestaat zal ook nimmer de voorstelling van de zielevogel ontbreken. De neushoornvogel was een verschijningsvorm der ziel. Hij was tevens cultuurbrenger, die invloed had op de vruchtbaarheid der akkers. Ook begeleidde hij de schaduw der doden naar het schimmenrijk. Deze wondere zegenbrenger, vogel der vruchtbaarheid, die het vuur in zijn bek vervoerde en als brenger van het ijzer der smeden beschermer is, vindt men overal op Nias, waar het lievelingsdier in steen en hout wordt afgebeeld op huizen en zuilen. Dansers op de Batakse dodenfeesten vermommen zich als de neushoornvogel. Ook de Dajaks stellen hem dansend voor en de succesvolle koppensneller tooit zich bij wijze van onderscheiding met de veren van de neushoornvogel. Op schilden beeldt de Dajak hem kunstig af en hij draagt de fraai besneden, massieve knobbel op zijn snavel als een onheil-afwerend sieraad.

Overal in de Archipel speelt de vogel een rol, als een de mens vriendelijk gezinde, magische kracht. Hiermede houdt verband het in Indonesië veel voorkomende gebruik van het zegenbrengende strooien met rijstkorrels om de zielevogels te lokken. Ook heerst het geloof, dat de ziel de vorm van een vogel aanneemt. Vandaar ook het rijststrooien en het „koeroe" roepen, teneinde de ziel te bewegen terug te komen.

Adat en volksgebruiken

De eenvoudige plechtigheden, die op het Mohammedaanse Java en het Hindoeïstische Bali aan de eerste snit der rijst voorafgaan, berusten meestal op de adat. Door een oude man van het dorp, die in een zekere reuk van heiligheid staat, wordt in een offerhuisje een offer gebracht aan de rijstgodin, Dewi Sri.
De Molukse Christenen verzorgen hun graven enige dagen voor Kerstmis en zijn er moeilijk toe te bewegen om de kerkhoven meermalen 's jaars te reinigen, omdat zij geloven, dat een schoongemaakte begraafplaats nieuwe offers zal eisen. Zij vrezen het geluid van sommige vogels, het zien van sommige kruipende dieren of insecten, waarin zij een voorteken van onheil bespeuren. Spoken en tovenaars spelen nog steeds een grote rol in hun leven. Ziekten worden veelal toegeschre-

BESPREEK:

Bespreek de betekenis van het wajangspel.
Verklaar wat door de zielevogels wordt uitgedrukt.

VRAAG:

Welke betekenis hebben de voorvaderbeelden?
Is de wajang te vergelijken met het Europees toneel?
Is het verklaarbaar dat men juist een vogel kiest als verschijningsvorm der ziel?

ven aan de invloed van boze geesten en de behandeling der zieken geschiedt dan door middel van bezweringen. Er zijn slechts weinigen in het gekerstende en Mohammedaanse Ambon en Saparoea, die in hun hart geen ontzag hebben voor de „batoe pemali", de heilige offersteen, die in de oude tijden nabij de heidense tempel stond.
Een bijzondere betekenis hebben op Nieuw-Guinea de maskerdansen, beter gezegd het optreden van vermomde personen, want eigenlijke gezichtsmaskers zijn slechts beperkt tot een klein gebied en van een dans is dan ook geen sprake. In het algemeen stellen de optredende figuren geesten of demonen voor, d.w.z. de geesten der stam- en voorvaders. Vooral de overleden grootvader is van grote betekenis voor het geluk, de welvaart en de voortzetting en onafgebroken duur der geslachten.

Op Ceram werd een jongeman eerst voor vol aangezien, wanneer hij een kop had bemachtigd. Hij droeg dan een „tjidako baboenga", een gebloemde schaamgordel, d.w.z. een schaamgordel, waarop het koppensnellersteken was aangebracht. Het Nederlandse bestuur wist echter van lieverlede te bewerkstelligen, dat een porseleinen bord een buit te maken schedel verving. Dit werd gaandeweg door de heidense Alfoer aanvaard en zelfs zo ver doorgevoerd, dat hij zich bij een geslaagde aankoop van een bord het koppensnellersteken op de schaamgordel schilderde.

Bij de Niassers worden tijdens een epidemie alle maten en gewichten herzien, omdat zij menen, dat een epidemie het gevolg is van het knoeien met maten en gewichten. De gemeenschap als zodanig wordt ook getroffen, wanneer iemand zich buitenshuis vertoont tijdens het „eenzaam maken van het land", eens per jaar op Bali. Zo ook wanneer op Atjeh in het gesloten jaargetijde, zodra er zaailingen in de kweekbedden zijn, grafstenen geplaatst worden. Een dergelijke handeling is gevaarlijk voor de gemeenschap en alle rijst in de omtrek zou kunnen mislukken.
Het kamponghoofd in het binnenland van Borneo, aan wie een onderscheiding van regeringswege wordt toegekend, zal een groot feest geven waarbij een koe of varken wordt geslacht. De begiftigde zal met het bloed dezer dieren besmeerd worden, waardoor hij „sterk" gemaakt wordt. Immers, een onderscheiding van de hoge regering wordt slechts in zeldzame gevallen verleend en het onderscheidingsteken moet dus wel bijzonder magisch-krachtig zijn, zodat men zich niet te veel in acht kan nemen!

Batakse toverpriester met masker.

(Fotocollectie G. L. Tichelman.)

De adat mag niet worden overtreden

Toen in 1875 in Gianjar op Bali een ambtenaar in een tempel een heilige trom aanraakte, van welker geluid hij zich wilde vergewissen en hij de volgende dag ziek werd, beschouwde de bevolking dit als het gevolg van de bedreven heiligschennis.

De Dajaks o.a. zien in een bestuursambtenaar een magisch bijzonder sterk persoon. Hoe zou hij anders macht kunnen uitoefenen over een zo groot gebied, zonder daarbij te gronde te gaan door allerlei op hem inwerkende krachten? Toen nu eens door een dergelijk ambtenaar, die op reis was, aan een van zijn dragers, wiens enige kledij uit een schaamgordel bestond, tijdens een bivakkeren in de regen een oude pyama gegeven werd om aan te doen en deze man kort daarna buikloop kreeg en overleed, achtte men dit het gevolg van zijn eigen onvoorzichtigheid. Hij had het kledingstuk van de magisch-krachtige blanke aangetrokken, zonder vooraf de nodige rituele handelingen te verrichten om een noodlottige, onevenwichtige toestand te voorkomen en was daaraan te gronde gegaan.

Adatrecht

De Indonesische maatschappij heeft onder zo'n sterke invloed van de adat gestaan, dat het inheemse ongeschreven recht hierop geheel was gebaseerd. Hoewel dit levende volksrecht oeroud was en zijn uitdrukking vond in spreekwoorden en gezegden, hadden de Nederlanders vóór het einde der negentiende eeuw slechts weinig besef van zijn bestaan. De beroemde geleerde, Prof. Dr. Chr. Snouck Hurgronje, was de eerste die het woord adatrecht gebruikte. Sedert dien werd het woord door vele andere schrijvers overgenomen en zelfs als officiële benaming aanvaard. Er bestaat een boek van Prof. Mr. C. van Vollenhoven, getiteld: „De ontdekking van het adatrecht''. Deze titel wijst er ook op, dat dit recht „ontdekt'' moest worden door de Europeanen en deze ontdekking kostte tijd en moeite. Tot dusverre werd voor de inheemse bevolking steeds recht gesproken volgens de adat, al leverde dit natuurlijk wel eens moeilijkheden op. De straffen op overtreding van de adat zijn namelijk zeer streng.

Op Bali en Lombok staat op adatvergrijpen als kastenvermenging, bloedschande en overspel, onherroepelijk de doodstraf. Volgens de rechtsbegrippen van Bali en Lombok zouden de goden het ganse gebied, de vorst en de rechters straffen, rampen van hogerhand zouden de ganse gemeenschap teisteren, wanneer zulke misdrijven niet naar behoren werden berecht. Wanneer dergelijke gevallen dus bewezen zijn, is de Balische en Lombokse rechtbank verplicht de doodstraf uit te spreken. Intussen kon niet worden toegelaten, dat de doodstraf werd toegepast op de vergrijpen, die volgens de Nederlandse wet niet

BESPREEK:

Bespreek de voornaamste volksgebruiken en wijs op hun verband met de adat. Wijs op de oorsprong en betekenis van het adatrecht.

VRAAG:

Waarom kan de gemeenschap niet toestaan dat de adat wordt overtreden? Is het adatrecht al oud?

strafbaar zijn. Men had er daarom het volgende op gevonden. Wanneer de rechtbank de doodstraf had uitgesproken ter zake van deze adatmisdrijven, werd geen poging aangewend om het vonnis te herzien, maar voor de vorm werd het door het hoofd van het gewest bekrachtigd. Daarna werd het echter aan de Gouverneur-Generaal opgezonden met begeleidend advies om de veroordeelde gratie te verlenen van de doodstraf en het vonnis te wijzigen in verbanning buiten het eiland van herkomst. Wanneer aan de veroordeelde belet werd om zich op het eiland te vertonen, zou geen wraak der goden over de gepleegde adatzonden meer te duchten zijn, omdat hij zijn gerechte straf was ontgaan, aldus de priesters. De op Bali veroordeelden werden dan naar Banjoewangi op Java en de op Lombok veroordeelden naar Boelèlèng op Bali verbannen, waar zij zich verder volkomen vrij konden bewegen. Het straffeloos laten van deze adatmisdrijven zou om politieke redenen geen aanbeveling verdienen.

In het kort gezegd was de regeling tot voor de oorlog zo, dat het adatstrafrecht alleen toepassing vond, waar de Indonesiërs onderworpen waren aan de adatrechtbanken. Echter waren voorschriften gegeven omtrent de op te leggen straffen, terwijl ook door andere bepalingen verzekerd werd, dat de strafrechtpleging aan behoorlijke eisen voldeed. Overal elders gold het Nederlands-Indische strafwetboek voor alle bevolkingsgroepen. Het adatrecht gold volledig in zaken, die een burgerlijke rechtsbetrekking tussen Indonesiërs tot voorwerp hadden (het z.g. burgerlijk recht), tenzij de betrokkenen zich onderwierpen aan het Europees burgerlijk recht.

(Fotocollectie G. L. Tichelman.)
Dajaks masker (Borneo).

Pemali of Taboe

Door de adat wordt het leven van de Indonesiërs van geboorte tot graf zeer scherp begrensd. De leden van de gemeenschap weten heel precies wat is toegestaan, maar vooral ook wat is verboden. De verboden spelen namelijk een zeer belangrijke rol in het leven der inheemse bevolking. Er bestaat een uitgebreid verbodsstelsel, dat bepaalde plaatsen, woorden, voorwerpen, daden, spijzen, enz. als het ware afzondert of verbiedt. Zulk een magisch religieus verbod wordt in de Maleise archipel **„pemali"** genoemd. Meer algemeen bekend is het polynesisch woord **„taboe"**. Overtreding kan allerlei onheilen met zich brengen, zowel voor de overtreder zelf als voor allen, die met hem verwant zijn. Al het heilige en verhevene is taboe;

het mag niet ontwijd worden. Dat geheimzinnig heilige kan zegen brengen, maar ook vloek. Het is het onkenbare, onberekenbare en ligt op het gebied van het bovennatuurlijke.

Het kan voor een gehele verwantengroep of voor bepaalde personen verboden zijn het vlees van een witte karbouw, zekere vruchten of vissoorten te eten, een soort duif in een kooi te houden, een bepaalde graansoort te verbouwen, zout aan te maken, brandhout te hakken van een harsrijke boom, enz. Plaatsen in het woud, rivieren, stenen, toppen van bergen, kunnen verboden zijn. Ook het uitspreken van de naam van tijger, krokodil, slang, wild zwijn, enz. kan verboden zijn. Men vermijdt het in het algemeen, om bij alle gelegenheden waarbij het ongewenst of gevaarlijk wordt geacht, dat iets aanwezig is, om het bij de naam te noemen, teneinde het niet op te roepen. Men zal zich niet op zijn gezondheid beroepen, omdat men onwillekeurig denkt: „Als ik nu maar niet ziek word".

Men noemt de tijger in of nabij de wildernis „de oude", „heer met de snor uit het woud" of „meester van het bos"; de krokodil „eigenaar van het water", de slang „rank" of „liaan", het wilde zwijn „kortpoot" of „die afgeweerd moet worden", de buffel „poelgeest", want hij baadt graag in modderpoelen en daaruit rijst hij op als een donker spook. De naam geldt als een zinnebeeld van het lichaam, als een soort ziel. Hij mag niet ijdel gebruikt worden. De naam van ouders en schoonouders zal men niet mogen uitspreken, want anders levert bijvoorbeeld het knolgewas geen vrucht op. De namen van zijn voorvaderen zal men niet gaarne noemen. Bij een huwelijksaanzoek, dat als regel door bemiddelaars — vader, moeder, ooms en tantes, vrienden en ouderen — wordt gedaan, wordt kleinerend over de huwelijkscandidaat gesproken.

Misschien lijken de meeste verboden erg vreemd, maar laten we niet vergeten, dat ook in de moderne samenleving het begrip taboe nog niet verdwenen is. Bij de inleiding kwam dat al even tot uiting. In de middeleeuwen werd de pest „de gave Gods" genoemd. De gevreesde ziekte tuberculose wordt ook in gesproken taal t.b.c. genoemd of zelfs nog korter t.b.; verder kennen we het „afkloppen" en zo zijn er nog vele voorbeelden van taboe in de huidige maatschappij te vinden. Om aan te geven dat een bepaalde plaats taboe is, zijn er een groot aantal verbodstekens, die bijvoorbeeld uit opgehangen klapperbladen of een op een boom getekend kruis kunnen bestaan. Alles wat met dergelijke tekens is gemerkt, moet worden ontzien, of

BESPREEK:

Verklaar dat het noodzakelijk was de rechtspraak zo nauw mogelijk bij het adatrecht te laten aansluiten.

Maak duidelijk dat de gemeenschap overtreding van de adat niet ongestraft mag laten.

Bespreek de voorbeelden van taboe en wijs op overeenkomstige trekken in de Europese maatschappij.

VRAAG:

Waarom was het voor het Ned. Bestuur noodzakelijk dat voor de inheemse bevolking recht wordt gesproken volgens de adat?

Was dit altijd mogelijk?

Hoe zou het komen dat de straffen, die op de overtreding der adat staan, zo streng zijn?

Kunt U zelf nog enkele voorbeelden geven, waarbij taboe in de moderne samenleving een rol speelt?

het nu een terrein is, een boom of een dier. Wie zich daaraan niet stoort, brengt onheil over de gemeenschap, want de beledigde geesten zullen op haar wraak nemen.

Vergrijpen tegen de adat

Om te laten zien, dat de adat betrekking heeft op alle gebeurtenissen, die zich in het dagelijks leven kunnen voordoen, is het interessant na te gaan welke daden in verschillende delen der Archipel als vergrijp tegen de adat gerekend worden. De veelzijdigheid der adat komt ook bij een zeer beperkte opsomming duidelijk tot uiting. Op Bali en Lombok is het verboden de sawahs te bewerken na afloop van de door het betrokken hoofd daarvoor vastgestelde tijd. Het is hier niet toegestaan zijn akker tweemaal in een jaar met rijst te beplanten en het reeds geëgde of beplante rijstveld van een ander te betreden. In de Menângkabau is het ongeoorloofd boven zijn stand gekleed te gaan. Feesten mogen niet gegeven worden zonder de vereiste vergunning van de overheid. Bovendien moeten de autoriteiten op het feest dat men geeft, worden uitgenodigd. Aangaande de kleding bestaan zeer veel voorschriften. In Zuid-Sumatra is het niet toegestaan kleding en sieraden te dragen, waar men geen recht op heeft. Het is de Atjehers

(Tekening G. J. Sinia.)

Tekening op de wand van een Javaanse woning ter afweer van de pestziekte.

niet toegestaan een bepaalde kleur, bijvoorbeeld de vorstelijke gele kleur of wapens van de hoofden te dragen. Ook op de eilanden van de Timoergroep is het dragen van bepaalde hoofddoeken of andere kledingstukken en oorhangers aan de stamhoofden voorbehouden.
Uiteraard bestaan er ook voor de verhouding tussen mannen en vrouwen een groot aantal regels.
Het is de mannen in de Bataklanden niet toegestaan de woning van een echtpaar te betreden bij afwezigheid van de echtgenoot. Wanneer een man een vrouwenbadplaats nadert dient hij te roepen en hij mag niet passeren voor het antwoord „baloes" (passeer) geklonken heeft. Zeer streng veroordeelt men op Celebes het samenwonen van een man van geringe afkomst met een vrouw van voorname afkomst. Voorheen stond hierop voor de man zelfs de doodstraf; voor de vrouw verbanning en soms ook de dood. Op het eiland Ceram was eveneens de doodstraf gesteld op het aanraken van een nog niet huwbaar meisje.

De adat is star, maar niet onveranderlijk

Het is thans wel duidelijk, dat het gehele leven in de Archipel is gebonden aan adatvoorschriften, die weinig persoonlijke vrijheid toelaten. Hoe weinig kracht de persoonlijkheid bezit, blijkt wel uit de algemene afkeer van het persoonlijk voornaamwoord.
Bovendien betekent elke nieuwigheid verandering van het door de tijd geheiligde, een gevaarlijke afbreking van de samenleving met het voorgeslacht. Dit houdt evenwel niet in, dat de toestand in de inheemse samenleving volkomen onveranderlijk is. De adat bestaat niet louter uit regels zonder enige kiem- en groeikracht. Neen, bij ingrijpende verandering der sociale omstandigheden wordt wel degelijk overgeschakeld. De geschiedenis leert heel duidelijk, dat het landsgebruik zich langzaam wijzigt naar de veranderde behoeften, dat de adat met de gedachten wisselt. Het is dus foutief de adat te zien als een volkomen onveranderlijke grootheid, niet onderworpen aan de wetten der historie. Verschillende Indonesische zegswijzen duiden hierop: „Banjirt het water, de badplaats verschuift, wisselt de radja (vorst), de adat verandert". Ook de inheemse samenleving is een levend organisme, onderworpen aan de meest uitgesproken levensuiting, die der verandering.

Het is belangrijk geweest, dat de Nederlanders in Indonesië reeds lang geleden de geweldige betekenis van de adat voor de gehele inheemse samenleving hebben begrepen. De wijze waarop het oude ongeschreven adatrecht door de Nederlanders niet alleen werd bestudeerd maar ook toegepast, dwong in het verleden de bewondering en de navolging af van alle koloniale mogendheden. Aan het leren begrijpen der inheemse instellingen is te danken dat het vroegere Nederlandse bewind in de Archipel de vergelijking met het bestuur van andere koloniale machten glansrijk kon doorstaan.

BESPREEK: Maak duidelijk dat kennis van de adat van groot belang is voor de omgang met de inheemse bevolking.

VRAAG: Hoe kan men vaststellen dat de adat niet geheel onveranderlijk is?

Javaanse bruiloft, waarbij de adat nog een zeer belangrijke rol speelt.

(Tekening L. E. Halewijn.)

De verhouding tot de inheemse bevolking heeft geleidelijk een grondige wijziging ondergaan en de Europeaan die thans naar Indonesië vertrekt, heeft er rekening mee te houden, dat hij hier een geheel andere samenleving zal aantreffen. Wat er echter ook veranderd moge zijn, het blijft steeds van belang zich in te leven in de gedachtenwereld der inheemse bevolking; een beter begrijpen en juister waarderen zal daarvan steeds het gevolg zijn.

12.018.468

De R.A.O.-reeks wordt in opdracht van de Afd. R.A.O. van de dienst van de Adjudant-Generaal der Koninklijke Landmacht, Ministerie van Oorlog samengesteld en verzorgd door I.V.I.O., Stichting voor Volksontwikkeling, Westeinde 13-15, Amsterdam-C.

DRUKKERIJ J. VAN BOEKHOVEN
UTRECHT